

Josep M. Espinàs

RELACIONS PARTICULARS

Moments viscuts amb

**ESPRIU, FOIX, DELIBES, PLA,
CELA i SAGARRA**

La Campana

Els grans escriptors són homes forassenyats
que aconseguixen una gran consideració.

Atribuït a NAPOLEÓ I

1a edició: febrer de 2007

© Josep M. Espinàs
© Edicions La Campana
Muntaner 248, 1r 2a
08021 Barcelona
Tel.: 93 453 16 65 / Fax: 93 451 89 18

Disseny coberta: Zink comunicació

ISBN: 978-84-95616-90-6
Dipòsit legal: B. 12.232 - 2007
Fotocomposició: EdiGestió (Barcelona)
Imprès a Romanyà/Valls. Capellades (Barcelona)

Afortunadament no tenim el deure
d'assemblar-nos als nostres retrats.

ANATOLE FRANCE

PRÒLEG

Aquests textos no són de crítica literària, encara que aspiren a un cert estil. Són aproximacions a uns escriptors fora del corrent que he tingut el privilegi de tractar una mica. Són apunts personals perquè són viscuts per mi i també perquè parlen més de les persones que d'allò que van escriure. Jo no sóc crític ni historiador i, a més, els grans escriptors, com ells, ja tenen qui s'ocupa de les seves obres.

És clar que afegeixo alguna reflexió a les anècdotes. I deixem que Josep Pla em defensi; encara que parli de Vermeer, el pintor. «Convindria potser una mica baixar de la pedanteria i eliminar ja d'una vegada aquell famós disbarat de Xènius, se-

gons el qual existeixen, separades per un abisme d'importància qualitativa, l'anècdota i la categoria. D'aquest disbarat semblen haver nascut algunes maneres molt discutibles de jutjar les coses.»

Pla es pregunta en què deu consistir pintar o escriure anècdotes. Un quadre de Vermeer representa una dona embarassada que llegeix un paper. Josep Pla escriu amb sarcasme: «No gosaria preguntar» –als qui parlen d'anecdotes quan jutgen Vermeer– «si el fet que una dona estigui embarassada és una anècdota o una categoria». I ens ve a dir que qui hagi vist mai una categoria que aixequi el dit.

Evidentment, aquests textos no són biografies breus. Ni són el resultat de consultes i investigacions. L'únic arxiu que he visitat, a més d'alguna carta que guardo, és el de la meva memòria. La memòria només recorda anècdotes, és a dir, els moments vius, que poden tenir molta importància o poca. Amb sort es pot recordar alguna anècdota curiosa i fins i tot significativa, que porti a opinar.

Poso aquest petit recordatori de sis grans personatges al servei de qui vulgui anar més enllà. Però

sobretot, el poso a disposició del lector, esperant que hi trobi, a més d'algun detall desconegut de la vida d'aquests homes singulars, la necessària amenitat.

JME

Salvador Espriu.

No havia entrat mai en una casa com aquella. No era com les cases de l'Eixample, que, per a mi, eren el model de casa més familiar quan jo tenia vint-i-sis anys. La casa dels meus pares, les dels meus oncles, les dels meus amics, totes eren cases construïdes amb el mateix patró: façana discreta, balcons de ferro, una porteria que es podia dominar amb un cop d'ull. La casa que tenia al davant, aquell vespre d'hivern, no em semblava que fos, amb aquell aire de palau gòtic, una casa per viure-hi barcelonins normals. Jo no sabia, aleshores, que Salvador Espriu no era un ciutadà com els meus parents o com els meus veïns del carrer del Consell de Cent. No en sabia pràcticament res, de l'home Salvador Espriu, i només n'havia llegit alguns ver-

sos i un llibre estrany, pel tema i pel llenguatge, que es deia *Primera història d'Esther*. Un llibre que m'havia semblat tan ple de secrets complicats com aquella casa modernista que tancava per dalt els Jardinetes del passeig de Gràcia.

Un cop a dins, el desconcert va ser encara més gran. No era una porteria clàssica, era un espai ampli i més aviat fosc, i no sabia per on tirar. Un home em va acompanyar a l'amagatall de l'ascensor. El senyor Espriu vivia en un pis alt. El senyor Espriu ja havia avisat, em sembla, que a les set en punt arribaria una visita. El senyor Espriu va preocupar-se tota la vida dels petits detalls.

Això devia passar el mes de gener de 1954. Poc abans, el 13 de desembre, jo havia guanyat el premi de novel·la Joanot Martorell amb *Com ganivets o flames*. El senyor Josep M. Cruzet, de l'Editorial Selecta, que havia convocat el concurs, em va dir que seria bo que anés a visitar alguns membres del jurat. No tan sols per donar-los les gràcies sinó per escoltar algunes opinions sobre el llibre que havia escrit. Tinc la impressió que em va recomanar es-

pecialment Tomàs Garcés i Salvador Espriu, i em va costar fer-li cas. Jo no tenia contactes amb gent de lletres, ni grans ni joves, no assistia a tertúlies literàries clandestines presidides per figures de respecte, ningú no havia llegit el que jo escrivia. El jurat del premi eren els primers escriptors que ho havien hagut de fer, i a mi em feia mandra haver-hi d'anar. Cruzet va haver d'insistir, i al capdavant em vaig sentir obligat a complaure l'editor.

Vaig trucar a la porta del pis de Salvador Espriu amb una inseguretad adolescent que ja no em pertocava, i no amb l'alegria, ho confesso, del noi que té l'oportunitat d'acostar-se a un escriptor reconegut. Arribar a Espriu va suposar haver de passar, l'una darrere l'altra, totes aquelles portes que, corredor enllà, duïen a la sala on ell m'esperava. Era el cerimonial d'una audiència. Jo presentava, com a credencials, una novel·la en català.

La sala era gran, esplèndida, i ocupava la torre de l'angle de l'edifici, amb balcons que donaven sobre els Jardinetes del passeig de Gràcia. Espriu s'havia alçat del darrere d'una taula que hi havia al fons del saló, que semblava petita i damunt de la qual no hi havia papers ni indicis d'home de lle-

tres. L'espai tenia tot l'aire d'una sala de rebre. Ni despatx ni biblioteca. Un espai sòbriament moblat, amb pocs objectes però ordenats impecablement.

Vam seure en un sofà. Vam estar-nos-hi una estona absolutament quiets, tots dos. Vull dir: mantenint la mateixa postura rígida, que per a ell devia ser natural i que jo imitava sense poder afluixar la tensió. Espriu tenia aleshores quaranta anys, només, i ara em costa de fer-me'n càrrec. Ja era un home definitivament autoconstruït. Suposo que li vaig semblar molt poca cosa, i no s'equivocava. La meva novel·la també li devia haver semblat molt poca cosa. Ni jo, personalment, tenia la conversa cultural esperable ni el meu llibre era un producte literari de factura acreditada. Era una novel·la massa narrativa, oposada a l'estil i als gustos del poeta. Amb els anys m'he preguntat com és que uns escriptors que tenien un sentit tan rigorós del refinament i l'estètica, com alguns dels qui formaven el jurat –Espriu, Jaume Bofill i Ferro, Tomàs Garcés– van tenir la voluntat de premiar aquell llibre. Espriu em va dir, al sofà de la consulta, que potser hi havia massa diàleg, a la novel·la, i vaig entendre que el diàleg era una vulgaritat, que per fer

literatura l'escriptor havia d'introduir-s'hi ell mateix, en un llibre, amb les seves idees i els seus fantasmes, i ser l'autor i l'amo de cada frase. I al mateix temps m'assegurava que *Com ganivets o flames* estava molt bé, que potser sí que era oportuna una novel·la d'aquella mena. Que celebrava molt i el sorprenia molt que un jove com jo m'hagués embrancat a escriure en català, però em va confessar el seu pessimisme. La supervivència de la llengua la veia difícil, i vaig tenir la impressió que no creia que fer novel·les fos gaire útil.

Tot això, i més, dit sense cap passió a la veu, com si parlés d'una cosa massa sabuda, massa pensada, massa insatisfactòria per discutir-la.

Eren uns anys molt durs, probablement els pitjors, per a Salvador Espriu, que havia arribat als quaranta anys i ja podia dir, com va confessar-me rotundament quan en tenia setanta: «No he vist més que desgràcies.» La postguerra el va ensorrar molt, com a d'altres escriptors catalans. Uns van anar a l'exili, sortida terrible però sovint activa, perquè allà bategaven, i escrivien les seves inquietuds, i en la seva llengua, en revistes d'exaltació patriòtica. Espriu –practicant l'antiexaltació– es va

exiliar en aquella sala de la gran casa modernista. Però, sobretot, Espriu va rebre la patxada de la derrota col·lectiva damunt una història individual ja molt ferida. Segur que arrossegava la consciència de la pròpia fragilitat –abans dels dotze anys se n’havia passat tres al llit, amb alguns moments crítics de supervivència–, i havia vist morir un germà de quinze anys i una germana de set. I l’any 1940, quan Catalunya era ocupada i les seves veus havien d’emmudir, en aquell moment precís va morir el seu pare, que era notari, i no deixava diners. Salvador Espriu va haver de preocupar-se’n, dels diners, i va entrar a treballar en una notaria. Sense cap ganes. Amb una disciplina, m’imagino, que tenia alguna cosa de patètica. Ho va fer durant vint anys, i quan jo el vaig anar a veure tenia al damunt tota aquesta feixuguesa d’una existència que li permetia escriure: «I aquí és on visc, si d’això se’n pot dir vida.» Per això els balcons que donaven als Jardins del passeig de Gràcia estaven tan tancats. Aïllant-se en aquella sala, Espriu sobrevivia una mica millor.

Hi vaig tornar una altra vegada, a aquella sala. No sé qui m’hi va dur. Érem unes trenta persones,

potser infringint la norma governativa que aleshores prohibia qualsevol reunió d’aquesta mena; no més s’autoritzaven els grups que es trobaven per un casament, un bateig o una primera comunió, i si se celebrava en un restaurant calia que l’establiment demanés prèviament permís a la policia. Jo no coneixia gairebé ningú dels qui ens vam reunir al pis de l’Espriu, només, segurament, algun antic company d’universitat. Els altres eren més grans. L’objectiu de la reunió era fer memòria de Bartomeu Rosselló-Pòrcel, el noi mallorquí que havia mort l’any 1938, als vint-i-cinc anys, i que havia nascut el 1913, com Espriu, amb el qual havia estudiat a la universitat de Barcelona. En Rosselló, com a poeta, era admirat pels joves de la seva generació universitària, i la seva mort prematura al sanatori del Brull –on en aquells anys tempestuosos va lluitar inútilment contra la tuberculosi– havia impressionat els amics. Espriu, al darrere de la seva taula, al fons del saló, oficiava sòbriament la cerimònia del record, i al seu costat seia una noia, Amàlia Tineo, que havia estudiat juntament amb Espriu i Rosselló, i de tot el que es va dir jo vaig haver de sobreentendre més que no pas entendre. Aquella

reunió va ser, per a mi, el descobriment que havien passat coses dures i tristes i gairebé no explicables, almenys en veu alta, quan jo encara era un nen, i ho havia d'endevinar, més que en les paraules, en la presència física d'aquella gent, que s'havia reunit per alimentar-se en la complicitat, una complicitat de la qual jo n'era exclòs, per l'edat i la ignorància. Veia els ulls, els gestos, la concentrada actitud d'aquells desconeguts, i m'adonava que alguna cosa els havia castigat injustament, i que jo no era l'hereu conscient d'aquella derrota sinó un noi encara prou immadur, i lliure, per tant, d'iniciar un camí que m'havia d'inventar.

Havien de passar bastants anys abans que jo em sentís solidari de la complicitat i la frustració dels més grans, i havia de passar temps abans de retrobar Salvador Espriu i entreveure'l amb la mica més de finor que els meus ulls havien guanyat.

Salvador Espriu tenia un cap que amb el temps se li va anar expandint. Hi ha caps que, en envellir, semblen empetitir-se, les galtes s'encongeixen, la mandíbula es fa enrere, el volum general dismi-

nueix. Espriu, que va morir als setanta-dos anys, no va presentar aquesta evolució, que potser és pròpia d'edats més avançades, però el més curiós és que el procés –o l'efecte que produïa– va ser el contrari. Quan dic que el seu cap s'expandia, amb el pas del temps, vull dir que la presència d'aquell cap era cada vegada més dominant. Hi devien influir el cabells. No sé com els duia, d'adolescent, però quan jo el veia, que era només de tant en tant, m'adonava que els cabells se li feien progressivament curts. N'hi havien caigut uns quants, és clar, però hauria estat un home amb entrades, com tants, si no se'ls hagués tallat tan arran. El crani li quedava limitat, dissimulat, per un dit justet de cabells grisosos, i juraria que les últimes vegades que el vaig veure ja només era mig dit. Era com un matoll en miniatura, una plantació controlada de pèls curtíssims i rígids, que feia pensar en una prima estora punxeguda de faquir. Aquests cabells accentuaven la imatge d'austeritat d'Espriu, que si no m'equivoco era un home que coneixia les perilloses gràcies de la sensualitat i s'havia proposat no caure-hi. ¿Era això, o era que la decisió de dur uns cabells de tan escassa presència tenia una explica-